

EMBERKERESKEDELEM

Az ókori rabszolgaság modern köntösben

Szűcs Dániel*

1. Bevezetés

A kutatásom fókuszpontjainak egyike az emberkereskedelem tipizálható aspektusainak bemutatása a nemzeti jogrendszerünkben való megjelenési formákon keresztül. Ezen irányvonal mentén – a történeti szempontokra figyelemmel – alakult ki bennem azon motiváció, amely jelen tanulmány keletkezésének indítóoka. Megfogalmazódott bennem az a kérdés, hogy az egyes történelmi korokban miként valósult meg a jelenkori emberkereskedelem nevével fémjelzett cselekvésszösszesség, s voltaképp mennyiben és milyen módon lelhetők fel és feleltethetők meg az egyes (rész)magatartási formák, eszközök, és célok a múlt és a jelen relációjában. Jelen tanulmány keretén belül alapvetően a Római Birodalomban fennálló, s ezen uralmi rendszerhez köthető egyes szabályok és élethelyzetek bemutatására teszek kísérletet napjaink szabályozásának tükrében.

2. Fogalmi elemek és a definiálás egyes aspektusai

A tárgybeli jelenség vizsgálatát megelőzően érdemes előjáróban megállapítani, hogy az emberkereskedelmet nem kizárólag a jelenkorban gyökerező társadalmi és jogi problémaként tarthatjuk számon, azon jelentős tényt szem előtt nem tévesztve, miszerint világviszonylatban a harmadik legnagyobb és leggyorsab-

* PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem.

ban fejlődő iparágként van jelen napjainkban a bűnözés ezen szegmense, amely sajnálatos módon ‘rabszolga-körülmények’ között tartja emberek millióit.¹

A hatályos magyar szabályozás értelmében – uniós és nemzetközi instrumentumokra² is figyelemmel – az emberkereskedelem bűncselekménye egy komplex jogkérdés, melyet a kényszermunkával együtt rendeli büntetni a jogalkotó. Az Európai Unió Alapjogi Chartájának 5. cikkével összhangban az Alaptörvény III. cikke³ is abszolút tilalmat fogalmaz meg, s mi több, ezen utóbbi expressis verbis kinyilvánítja: „Tilos az emberkereskedelem.”⁴

Az emberkereskedelem fogalmát tekintve akkor járunk el felelősségteljesen, ha a nemzetközi gyakorlat által megtestesített célok érdekében kimunkált instrumentumokban testet öltő előírások együttes értelmezésére, s ebből fakadóan egy konszenzusos definíció bemutatására, valamint annak használatára törekszünk. Figyelemmel azonban a rendelkezésre álló keretekre, valamint arra, hogy a tanulmány elsődleges célja nem az emberkereskedelem elleni fellépés nemzetközi mérföldköveinek bemutatása, a jelen tanulmányban foglalt fogalmi tisztázás alapvetően – a hatályos nemzetközi –, és közösségi jogi normák közül – egyrészt az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezménynek az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló Jegyzőkönyvben (továbbiakban:

¹ CZINE Ágnes: *Az emberkereskedelem, mint a szervezett bűnözés egyik megjelenési formája*. Doktori értekezés. Pécs, PTE ÁJK, 2011. 13. <https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/15593>

² Ld. Az ENSZ közgyűlése által 1948. december 10-én elfogadott Emberi jogok Egyetemes Nyilatkozata; Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv; Az emberkereskedés és mások prostitúciója kihasználásának elnyomása tárgyában, New Yorkban, 1950. évi március hó 21. napján kelt nemzetközi egyezmény; Az Európai Unió Tanácsának 1997. február 24-i 97/154/IB számú együttes fellépése az emberkereskedelem és a gyermekek szexuális kizsákmányolása elleni küzdelmet szolgáló fellépésről HL L 63., 1997. 03. 04., 2–6. o.; A gyermekek eladásáról, a gyermekprostitúcióról és a gyermekpornográfiáról szóló, a Gyermekek jogairól szóló egyezményhez fűzött Fakultatív Jegyzőkönyv; Az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezménynek az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló Jegyzőkönyve; A Tanács 2002/629/IB kerethatározata (2002. július 19.) az emberkereskedelem elleni küzdelemről HL L 203, 2002. 08. 01., 01–04. o.; Az Európa Tanács Emberkereskedelem Elleni Fellépéséről szóló, Varsóban, 2005. május 16-án kelt Egyezménye; Az Európai Parlament és a Tanács 2011/36/EU Irányelve (2011. április 5.) az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról HL L 101, 2011. 04. 15., 1–11. o.

³ Ezzel összhangban lásd még: Magyarország Alaptörvénye II., III., IV., XII., XV. cikk.

⁴ Szűcs Dániel: Az emberkereskedelem történelmi gyökereinek vizsgálata, avagy a rabszolgák helyzete az ókori Rómában. *KRE-Dlt*, 2023/2. 137.

Palermói ENSZ Jegyzőkönyv), másrészt az Európa Tanács Emberkereskedelem Elleni Fellépésről szóló, Varsóban, 2005. május 16-án kelt Egyezményben (a továbbiakban: Varsói Egyezmény), harmadrészt az Európai Parlament és Tanács az emberkereskedelem megelőzéséről, és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló 2011/36/EU irányelvben⁵ (továbbiakban: 2011/36/EU Irányelv) foglalt fogalomrendszer ismertetésére szorítkozik annak érdekében, hogy a későbbiek folyamán ennek alapulvételével párhuzamot vonhassunk az történeti konstelláció és a magyar szabályozás egyes elemei között.

2.1. A Palermói ENSZ Jegyzőkönyv

Az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezmény (továbbiakban: Palermói Egyezmény), amely a negyvenedik megerősítő, elfogadó, jóváhagyó vagy csatlakozási okirat letétbe helyezését követő kilencvenedik napon⁶ – 2001. szeptember. 29. napján – lépett hatályba. A magyar kormány 2282/2000. (IX. 29.) számú kormányhatározatában adott felhatalmazást az Egyezmény belügyminiszter által történő aláírására. Az Országgyűlés a 2006. évi CI. törvénnyel hirdette ki⁷ az aláírás helyének nevével fémjelzett nemzetközi dokumentumot, a Palermói Egyezményt. Ezen instrumentumhoz kapcsolódik az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezménynek az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló Jegyzőkönyve, amely rögzíti, hogy azt az Egyezménnyel együtt kell értelmezni – így tehát az előbbi kiegészíti az utóbbit –, továbbá az Egyezmény rendelkezéseit *mutatis mutandis* kell alkalmazni.⁸

A 2006. évi CII. törvény által kihirdetett Palermói Jegyzőkönyv 2. cikkében hármas cél került rögzítésre, melynek elemei a következők: egyrészt „az emberkereskedelem megelőzése és az ellene való fellépés, különös figyelmet fordítva a nőkre és a gyermekekre;” másrészt „az ilyen jellegű kereskedelem áldozatainak védelme és támogatása, emberi jogaik teljes tiszteletben tartása mellett;”

⁵ HL L 101, 2011. 04. 15., 1–11. o.

⁶ Palermói Jegyzőkönyv 17. cikk (1) bek.

⁷ 2006. évi CI. törvény az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezmény kihirdetéséről.

⁸ Palermói jegyzőkönyv 1. cikk (1)–(2) bek.

harmadrészt pedig „a Részes Államok közötti együttműködés elősegítése ezen célok elérése érdekében.”⁹

Ennek alapulvételével a Jegyzőkönyv 3. cikke a következők szerint határozza meg az emberkereskedelem fogalmi kategóriáját:¹⁰

„Személyek toborzását, szállítását, eladását, elrejtését, vagy átvételét jelenti fenyegetés, erőszak vagy a kényszer más formáinak alkalmazásával, erőszakos elrablás, csalás, megtévesztés, hatalommal vagy kiszolgáltatott helyzettel való visszaélés útján, vagy anyagi ellenszolgáltatás vagy előnyök adásával, vagy elfogadásával annak érdekében, hogy a kizsákmányolás céljából elnyerjék egy olyan személy beleegyezését, aki más személy felett hatalommal rendelkezik. A kihasználásnak magában kell foglalnia legalább a mások prostituálásának kihasználását, vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, kényszers munkát vagy szolgáltatásokat, rabszolgatartást vagy a rabszolgatartáshoz hasonló gyakorlatot, mások leigázását vagy emberi test szerveinek tiltott eltávolítását.”¹¹

Passzív alany	Eszköz-cél viszony	
	Magatartás	Célzat
személyek (általános, tehát bárki lehet)	toborzás, szállítás, eladás, elrejtés, vagy átvétel	kizsákmányolás
	Szituációs ismerv (elkövetési mód) fenyegetés, erőszak vagy a kényszer más formáinak alkalmazásával, erőszakos elrablás, csalás, megtévesztés, hatalommal vagy kiszolgáltatott helyzettel való visszaélés útján, vagy anyagi ellenszolgáltatás vagy előnyök adásával, vagy elfogadásával annak érdekében, hogy a kizsákmányolás céljából elnyerjék egy olyan személy beleegyezését, aki más személy felett hatalommal rendelkezik.	

⁹ Palermói Jegyzőkönyv 2. cikk.

¹⁰ Marginálisan megjegyzendő, hogy a jelen tanulmány nem vállalkozik az eredeti angol szöveg és hivatalos magyar fordítás különbségére vonatkozó kritikai megállapítások bemutatására.

¹¹ Palermói Jegyzőkönyv 3. cikk a) pont.

Kiegészítő értelmező rendelkezés

A kihasználásnak magában kell foglalnia legalább a mások prostituálásának kihasználását, vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, kényszermunkát vagy szolgáltatásokat, rabszolgatartást vagy a rabszolgatartáshoz hasonló gyakorlatot, mások leigázását vagy emberi test szerveinek tiltott eltávolítását.

1. táblázat: A Palermói (ENSZ) Jegyzőkönyv fogalomszerkezete.¹²

Az autentikus interpretációból kitűnik számunkra, hogy a Jegyzőkönyvben foglalt tilalmazott ‘emberkereskedelmi’ tevékenység egy cél-eszköz viszonyban álló magatartásösszesség, melyben a kizsákmányolás, mint célzat jelenik meg.¹³ Az instrumentum rögzíti, hogy az emberkereskedelem áldozatának a szándékolt kizsákmányolásba való beleegyezését nem kell figyelembe venni, ha vele szemben a felsorolt magatartást bármelyikét tanúsították, valamint egy gyermek¹⁴ kizsákmányolás céljából történő toborzása, szállítása, eladása, elrejtése vagy átvétele abban az esetben is emberkereskedelemnek minősül, ha az egyébként nem meríti ki a fenti ismérveket.¹⁵

2.2. A Varsói Egyezmény

Az Európa Tanács Emberkereskedelem Elleni Fellépésről szóló, Varsóban, 2005. május 16-án kelt Egyezmény attól a naptól számított három hónapos időtartam lejártát követő hónap első napján lépett hatályba, amelyen tíz aláíró Fél – ebből legalább nyolc az Európa Tanács tagállama – a 42. cikk (1) bekezdés rendelkezéseivel összhangban elismerte, hogy az Egyezmény rá nézve kötelező hatállyal bír.¹⁶ Az iménti feltétel teljesülésére figyelemmel az Egyezmény 2008. február 1. napján lépett hatályba. Az instrumentum rögzíti emellett azt is, hogy azon – szintén a 42. cikk (1) bekezdésben – említett államok vagy az Európai Közösség vonatkozásában, amelyek később ismerik el az Egyezményt magukra nézve kötelezőnek, az Egyezmény a megerősítő, elfogadó vagy jóváhagyó

¹² Saját szerkesztés.

¹³ A kizsákmányolás egy gyűjtőfogalom, amely irányultságát többféle lehet. Ezzel összefüggésben ld. a tanulmány végén közölt ILO adatközléseket.

¹⁴ A Jegyzőkönyv 3. cikk d) pontja értelmében valamennyi 18. életévét be nem töltött személy gyermeknek minősül.

¹⁵ Palermói Jegyzőkönyv 3. cikk b)–c) pont.

¹⁶ Varsói Egyezmény 42. cikk (3) bek.

okirat letétbe helyezésének napjától számított három hónapos időtartam lejártát követő hónap első napján lép hatályba.¹⁷

A 2013. évi XVIII. törvény¹⁸ útján kihirdetett Varsói Egyezmény – amely a Felek általi hatékony végrehajtása érdekében egy speciális ellenőrzési mechanizmust is felállít¹⁹ – 1. cikke a következő célokat fogalmazza meg: egyrészt „az emberkereskedelem megelőzése és leküzdése, biztosítva a nemek közötti egyenlőséget;” másrészt „az emberkereskedelem áldozatai emberi jogainak védelme, továbbá egy átfogó keret kidolgozása az áldozatok és a tanúk védelme és támogatása érdekében, biztosítva a nemek közötti egyenlőséget, valamint a hatékony nyomozás és vádemelés biztosítása;” harmadrészt „a nemzetközi együttműködés elősegítése az emberkereskedelem elleni küzdelem területén.”²⁰

Az Egyezmény a következők szerint határozza meg az emberkereskedelem fogalmát:

„Személyek kizsákmányolás céljából való toborzása, szállítása, átadása, rejtegetése vagy fogadása fenyegetéssel, erőszakkal vagy egyéb kényszer alkalmazásával, emberrablással, csalással, megtévesztéssel, hatalommal vagy a kiszolgáltatott helyzettel való visszaélés révén, illetve anyagi ellenszolgáltatásnak vagy előnyöknek valamely személy felett ellenőrzést gyakorló személy beleegyezésének megszerzése érdekében történő nyújtásával vagy elfogadásával. A kizsákmányolás magában foglalja legalább a prostitúció révén történő kizsákmányolást vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, a kényszerszolgálatot vagy a rabszolgatartást vagy a rabszolgatartáshoz hasonló gyakorlatot és a szolgaságot is ideértve –, és a szervek kivételét.”²¹

¹⁷ Uo. 42. cikk (4) bek.

¹⁸ 2013. évi XVIII. törvény az Európa Tanács Emberkereskedelem Elleni Fellépésről szóló Egyezményének kihirdetéséről.

¹⁹ A Varsói Egyezmény 1. cikk (2) bekezdése tesz említést monitorozási mechanizmusról. Az Emberkereskedelem Elleni Fellépés Szakértői Csoportja (GRETA) feladata az, hogy felmérje, miként hajtják végre a ratifikáló országok az egyezményt. A GRETA 15 független és pártatlan szakértőből áll, akiket az egyezményt aláíró országok delegálnak. Tagjai között vannak jogi szakértők, rendvédelmi tisztek, pszichológusok, orvosok, valamint a civil társadalom képviselői, akiket az egyezmény által érintett területeken szerzett szakmai tapasztalataik alapján választanak ki. A GRETA tagjainak megbízatása négy évre szól, és egyszer megújítható. Ld. <https://rm.coe.int/16805d58bf>

²⁰ Varsói Egyezmény 1. cikk (1) bek. a)–c) pont.

²¹ Uo. 4. cikk a) pont.

Passzív alany	Eszköz-cél viszony	
	Magatartás	Célzat
személyek (általános, tehát bárki lehet)	toborzás, szállítás, átadása, rejtegetése, vagy fogadása	kizsákmányolás
	Szituációs ismérv (elkövetési mód) fenyegetés, erőszakkal vagy egyéb kényszer alkalmazásával, emberrablással, csalással, megtévesztéssel, hatalommal vagy a kiszolgáltatott helyzettel való visszaélés révén, illetve anyagi ellenszolgáltatás vagy előnyök nyújtásával vagy elfogadásával valamely személy felett ellenőrzést gyakorló személy beleegyezésének megszerzése érdekében	
Kiegészítő értelmező rendelkezés		
A kizsákmányolás magában foglalja legalább a prostitúció révén történő kizsákmányolást vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, a kényszerszolgálatot vagy szolgáltatásokat - a rabszolgatartást vagy a rabszolgatartáshoz hasonló gyakorlatot és a szolgáltatást is ideértve -, és a szervek kivételét.		

2. táblázat: A Varsói Egyezmény fogalomszerkezete.²²

Megállapíthatjuk, hogy a Varsói Egyezmény normatív definíciója igazodik a Palermói Jegyzőkönyv fogalomrendszeréhez, s mi több, az áldozati beleegyezésében, valamint a gyermekek kizsákmányolása tekintetében is osztja azt.

Ugyanakkor jelentős distinkció mutatkozik a két szabályzó alkalmazási területét vizsgálva. A Varsói Egyezmény 4. cikke rögzíti, hogy az Egyezmény az emberkereskedelem minden formájával szemben alkalmazandó, tekintet nélkül arra, hogy az nemzeti vagy nemzetközi, illetve, hogy a szervezett bűnözéssel kapcsolatos-e vagy sem. Ezzel szemben a Palermói Jegyzőkönyv 4. cikke főszabályként akkor rendeli alkalmazni saját szabályait, amennyiben a meghatározott bűncselekmények nemzetközi jellegűek és egy szervezett bűnözői csoport érintett bennük.

2.3. A 2011/36/EU Irányelv

Az Irányelv kapcsán jelen esetben nem a tagállamoknak azon kötelezettsége bír számunkra elsődleges jelentőséggel, miszerint pönalizálniuk kell egyes

²² Saját szerkesztés.

magatartásokat, éppúgy, mint ahogyan az a Palermói Jegyzőkönyv esetében is megállapíthatjuk, hanem a benne foglalt normatív jelleggel bíró fogalmi meghatározás.

Az Európai Unió fent említett Irányelvének 2. cikk értelmében a tagállamoknak büntetendővé kell nyilvánítaniuk a következő cselekményeket:

„Személyek kizsákmányolás céljából való toborzása, szállítása, átadása, rejtegetése vagy fogadása – az adott személyek feletti ellenőrzés megváltoztatását vagy átadását is ideértve – fenyegetéssel, erőszakkal vagy egyéb kényszer alkalmazásával, emberrablással, csalással, megtévesztéssel, hatalommal vagy a kiszolgáltatott helyzettel való visszaélés révén, illetve anyagi ellenszolgáltatásnak vagy előnyöknek valamely személy felett ellenőrzést gyakorló személy beleegyezésének megszerzése érdekében történő nyújtásával vagy elfogadásával. A kizsákmányolás magában foglalja legalább a prostitúció révén történő kizsákmányolást vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, a kényszermunkát vagy -szolgáltatásokat – a koldulást, a rabszolgatartást vagy a rabszolgatartáshoz hasonló gyakorlatot és a szolgáltatást is ideértve –, a bűncselekményhez kapcsolódó kizsákmányolást és a szervek kivételét.”²³

Passzív alany	Eszköz-cél viszony	
	Magatartás	Célzat
személyek (általános, tehát bárki lehet)	toborzás, szállítás, átadása, rejtegetése, vagy fogadása az adott személyek feletti ellenőrzés megváltoztatását vagy átadását is ideértve	kizsákmányolás
	Szituációs ismerv (elkövetési mód) fenyegetés, erőszakkal vagy egyéb kényszer alkalmazásával, emberrablással, csalással, megtévesztéssel, hatalommal vagy a kiszolgáltatott helyzettel való visszaélés révén, illetve anyagi ellenszolgáltatás vagy előnyök nyújtásával vagy elfogadásával valamely személy felett ellenőrzést gyakorló személy beleegyezésének megszerzése érdekében	

²³ 2016/36/EU Irányelv 2. cikk. (1) és (3) bek.

Kiegészítő értelmező rendelkezés

A kizsákmányolás magában foglalja legalább a prostitúció révén történő kizsákmányolást vagy a szexuális kizsákmányolás más formáit, a kényszermunkát vagy -szolgáltatásokat – a koldulást, a rabszolgatartást vagy a rabszolgatartáshoz hasonló gyakorlatot és a szolgáltatást is ideértve –, a bűncselekményhez kapcsolódó kizsákmányolást és a szervek kivételét.

3. táblázat: A 2011/36/EU Irányelv fogalomszerkezete.²⁴

Az Irányelv értelmezi a kiszolgáltatott helyzet fogalmát is. Ennek értelmében e fogalmi körhöz tartozónak tekintünk valamennyi olyan szituációt, amelyben az adott személy tényleges vagy elfogadható választási lehetőség hiányában kénytelen alávetni magát az adott visszaélésnek.²⁵ Az instrumentum továbbá azt is rögzíti, hogy egyrészt az emberkereskedelem áldozatának a tervezett vagy megvalósított kizsákmányoláshoz adott beleegyezése nem vehető figyelembe, ha a meghatározott elkövetési módok bármelyikét alkalmazták vele szemben, másrészt ha a fenti magatartás gyermekekre²⁶ irányul, a cselekmény akkor is emberkereskedelemnek minősül, ha az nem jár a felsorolt elkövetési módok alkalmazásával.²⁷

2.4. Szemelvények a jogtudomány hazai képviselőinek téziseiből

Czine Ágnes szerint „az emberkereskedelem a 21. században – az áldozatok^[28] oldaláról megközelítve – az emberi jogok legkegyetlenebb megsértését jelenti.”²⁹ Sokan a modernkori rabszolgaságként³⁰ interpretálják az emberkereskedelmet,

²⁴ Saját szerkesztés.

²⁵ 2011/36/EU Irányelv 2. cikk (2) bek.

²⁶ Minden 18. életévét be nem töltött személy.

²⁷ Uo. 2. cikk (4)–(5) bek.

²⁸ Az áldozat és sértett fogalmi aspektusaival összefüggésben ld. CZINE Ágnes: Néhány gondolat az áldozat, a sértett és a passzív alany fogalmi összefüggéseiről. *Magyar Jog*, 2023/3. 144–148.; DOMOKOS Andrea: Európai normák a magyar áldozatvédelemben. *Magyar Jog*, 2023/3. 149–153.; DOMOKOS Andrea – GARAI Renáta: A bűnözés és a büntető igazságszolgáltatás áldozatai. *Glossa Iuridica*, 2019/3–4. 9–22.; DOMOKOS Andrea: Az új Büntetőeljárás Kódex sértettekkel kapcsolatos egyes rendelkezéseiről. *Glossa Iuridica*, 2018/3–4. 137–148.; DOMOKOS Andrea: *Büntető anyagi jog – általános rész*. Budapest, Patrocinium, 2019. 37.

²⁹ CZINE (2011) i. m. 13.

³⁰ Ld. HOLLÁN Miklós: Az emberkereskedelem büntetni rendelése a nemzetközi instrumentumok tükrében. *Állam- és Jogtudomány*, 2007/2. 273–287.; HOLLÁN Miklós: Az emberkereskedelem tényállásának jogharmonizációja az európai unióban. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2008/2. 22–26.; WINDT Szandra: Gondolatok az emberkereskedelemlről. *Miskolci Jogi Szemle*, 2019/2.

mely állásponthoz én is csatlakozom. Windt Szandra rámutat arra, hogy „[a]z emberkereskedők az áldozataikkal, azok kiszolgáltatott helyzetét kihasználva, »rabszolgaként« bánnak mind szexuális, mind munka (néha egyéb más) céllal”.³¹ Windt ugyanakkor egy fogalmi distinkcióra is felhívja a figyelmet, melynek alapját az képezi, hogy a *rabszolgaság* kifejezést sokan az *emberkereskedelem* szinonimájaként említik. Állítása szerint azonban az előbbi meglehetősen tágabb fogalom az utóbbihoz képest.³² Fehér Lenke is megállapítja az emberkereskedelemnek bizonyos mértékig az egykori rabszolgakereskedelemhez hasonlíthatóságát,³³ éppen azért, mert a két tevékenységnek a lényege érdemben nem válik szét egymástól. E lényegiség az ember tárgyként, *kvázi* dologként, árucikként történő kezelésében, és – a különböző formákban megvalósuló – kizsákmányolásában fejezhető ki.³⁴ Meglátásom szerint Windt állítása nem helyezte alternatív viszonyrendszerbe a két fogalmat, mindössze felvillantotta a kevesebbről a több felé mutató logikai irányvonalat, illetőleg azt, hogy e két fogalom teljes mértékben nem feleltethető meg egymásnak. Fehér Lenke kiegészíti ezt a gondolatmenetet, amikor a két tevékenység lényegét tekintve állapítja meg a hasonlóságot. Erre tekintettel a fenti két tézis – mondhatni ‘kéz a kézben járva’ – egymásnak nem ellentmondva, hanem éppen egymást erősítve érvényesül.

Az emberkereskedelem – annak büntetőjogi tényállási minőségére tekintettel – szükségszerűen feltételezi a jogellenességet. Ezzel szemben a rabszolgaság – melynek ugyan egyes aspektusai megfeleltethetők, olykor rokoníthatók a jelenkori emberkereskedelem elemeivel – az egyes történelmi korokban nem volt kriminalizált jelenség, éppúgy, ahogyan azt a későbbiekben is látni fogjuk e tanulmány keretén belül.

A rabszolgaság kérdése – a vallásközpontú társadalomszemléletnek köszönhetően – szorosan összefonódott a kultúrával és jogrendszerrel, melynek következményeként egy olyan komplex és sokrétű elemzésre lehetőséget biztosító területről beszélünk, amely több perspektívát kínál. Az ókori világban a rabszolgakereskedelem széles körben elterjedt gyakorlat volt, s szinte minden nagy civilizációban megtalálhatók ennek nyomai Egyiptomtól kezdve, a Római

különszám. 459–469.; FEHÉR Lenke: Az emberkereskedelem komplex problémája. *Állam- és Jogtudomány*, 2012/4. 397–420.

³¹ WINDT Szandra: Gondolatok az emberkereskedelemről. *Miskolci Jogi Szemle*, 2019/2. különszám. 460.

³² Uo. 460.

³³ Vö. BAJUSZ Ferenc: *Az ókori rabszolgák helyzete és sorsuk alakulása a kereszténység hatása alatt*. Budapest, Budapesti Református Akadémia Kiadó, 1969. 13.

³⁴ FEHÉR i. m. 397.

Birodalmon át, egészen a görögökig. A történelmi távlatokat alapul véve Kubisch Károly meglátása szerint a rabszolgaság teljes megszűnéséről mind a mai napig nem beszélhetünk, figyelemmel arra, hogy a keresztény hitvallás által megfogalmazott tilalom ellenére nyomokban fellelhetők a dionüszιάák, bacchanáliák ‘örjögéseinek’ maradványai a kultúránkban.³⁵ A keresztény vallás sorsfordító szerepét hangsúlyozza Czine Ágnes, amikor a leánykereskedelem ellen folytatott küzdelemről értekezik hazánk viszonylatában, s a következőképpen nyilatkozik: „[a] nőt lényegében a kereszténység szabadította fel és tette a férfinem megfelelő párjává”.³⁶

Álláspontom szerint alapvetésként tekinthetünk azon tényre, miszerint

„a rabszolgaság szerves részét képezte a római kultúrának³⁷ és jognak egyaránt, éppen ezért rabszolgatartó társadalomként tekinthetünk a birodalmi örökségre, mindamellet persze, hogy évezredes hagyományokat megalkotó – a modern korban is értelmiségi közösségi létet fenntartó módon - a kontinentális jogrendszer alapköveit fektette le.”³⁸

Ugyanakkor ennek ellentmondó álláspont is ismeretes, miszerint annak fényében, hogy a társadalmi működés alapvetően az alacsonyabb osztályba tartozók munkájára épít, indokolatlan a rabszolgatartásra berendezkedett ókori államszervezetről beszélni.³⁹

³⁵ KUBISCH Károly: *Az emberkereskedelem büntetőjogi megítélésének morális és szabályozási változásai*. Doktori tézisek. Budapest, s. n., 2022. 25. <https://doi.org/10.24395/KRE.2022.005>

³⁶ CZINE (2011) i. m. 43.

³⁷ Vö. HAHN István: Az ókori vallások és a rabszolgaság. *Világosság*, 1965/6. 432.

³⁸ SZÜCS i. m. 128.

³⁹ HAHNER Péter: *100 történelmi tévhit*. Budapest, Animus, 2010. 21.

3. Ókori történelmi hagyományok a tárgybéli jelenséggel összefüggésben

3.1. A személyállapot és jogképesség kérdése

Gaius az embereket két csoportba sorolta⁴⁰ a *status libertatis* alapján: a szabadokra és a rabszolgákra⁴¹ (*servi*). Kifejezetten csak a szabadok minősültek személynek, s mi több, köztük azokat is megkülönböztették, akik már eleve szabadon születtek, illetőleg azokat, akik felszabadításuk révén váltak szabadokká. Jelen jogi helyzetből *contra legem* következik, hogy a rabszolga nem minősült személynek a római jog szerint, sokkal inkább dolognak.⁴² Bár jogilag az egyes dologkategóriákban egyenlőként kezelték a szolgát és a háziállatot, ugyanakkor mégsem tekintették a rabszolgát pusztán dolognak, melyre figyelemmel megállapítható, hogy a szolga emberi mivoltát részben elismerték jogilag.⁴³ Ennek megfelelően a rabszolga feletti *kvázi* tulajdonjogot úgynevezett rabszolgatartói hatalomnak nevezték.⁴⁴ A *servi* ugyanakkor nem jogalanyként, hanem inkább jogtárgyként szerepelt a római jog rendszerében.⁴⁵ Mindennek alapulvételével a szolgatartó azon túl, hogy a hatalma alatt tartotta az alávetettet, munkára kényszerítette, adásvétel tárgyává tehetette, bizonyos esetekben meg is ölhette.

E sorokat olvasva azonnal szembetűnő számunkra az alapvető emberi jogokat ért súlyos sérelem. Az egyes nemzetközi instrumentumokban biztosított jogok megsértésének részletes felsorolásától jelen esetben eltekintek. Ugyanakkor nem maradna tiszta a lelkiismeretem, ha az emberi jogalanyiség semmibe vételét is szó nélkül kellene hagynom. A teljesség igénye nélkül kívánom megemlíteni a Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, amelynek 1. cikke tartalmazza azon rendelkezést, miszerint „[m]inden emberi lény szabadnak születik, és egyenlő méltósága és joga van.” A dokumentum – 6. cikke – rögzíti azt is, hogy „[m]indenkinek joga van ahhoz, hogy jogalanyiségát mindenhol elismerjék”.

⁴⁰ Gai. Inst. 1,9. „Et quidem summa divisio de iure personarum haec est, quod omnes homines aut liberti sunt aut servi.”

⁴¹ Ulp. Dig. 50,17,22.

⁴² Ulp. 19,1. „Servi res sunt.”

⁴³ FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996. 212.

⁴⁴ Különbséget tettek a hagyományos értelemben vett tulajdonjog (*domicinium*) és a rabszolgatartói hatalom (*dominica potestas*) között. Ld. FÖLDI–HAMZA i. m. 203., 205., 212.; BRÓSZ Róbert – PÓLAY Elemér: *Római jog*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1974. 132., 138.

⁴⁵ Ld. Paul. Dig. 50,17,106. „Libertas inaeestimabilis res est.”; Gai. Dig. 50, 17, 122. „Libertas omnibus rebus favorabilior est.”

A nyilatkozat – több nemzetközi dokumentummal egyetemben – fogalmaz meg jogokat és tilalmakat,⁴⁶ amelyek korunk fejlett jogi gondolkodásának alapkövét képezik. Álláspontom szerint a(z emberi) jogalanyiség elismerése és az élethez, valamint az emberi méltósághoz való jog deklarálása és elismerése teremt alapot az egyes jogok és tilalmak által megtestesített értékek védelmére a továbbiakban.

3.2. A kényszerszermunka, mint ókori hagyomány

A rabszolgaság ‘virágzásának’ azt az időszakot tarthatjuk, amely a latifundi-umok keletkezéséhez, s az ennek következtében kiépült árutermelő ‘rabszolgaipar’ megjelenéséhez kapcsolódik.⁴⁷ Annak figyelembevételével, hogy az alávetett nem kapott díjazást az elvégzett (kényszer)munkáért, olcsó, s – miként a gazda hatalma alá tartozott, tehát nem csak individuálisan, hanem jogilag is függött tőle – ‘biztonságos’ módja⁴⁸ volt a földek megművelésének. E mentén nem idegen az a megállapítás sem, ha azt mondjuk, hogy az ókori mezőgazdasági termelés egyik legfontosabb eszköze a rabszolga volt.⁴⁹ Maróti Egon szavaival⁵⁰ élve „[a] rabszolgák összehasonlíthatatlanul nagyobb százalékban végeztek termelő – vagy nélkülözhetetlen karbantartó, szolgáltató stb. – munkát, mint a szabadok.”⁵¹

A jogi státusz mellett az életszínvonal is meghatározó tényező volt, amely szignifikáns különbségként mutatkozott a szabadok és szolgák relációjában. Az életszínvonalból fakadó létkérdés megítélésében nem csupán a vagyon

⁴⁶ Az egyes jogforrásokban esetenként eltérő (nem szószerinti) megfogalmazásban nevesített jogok és tilalmak: élethez és emberi méltósághoz való jog; kínzás tilalma; rabszolgaság és kényszerszermunka tilalma; szabad és biztonságához való jog; törvényi rendelkezés hiányában történő büntetés kiszabásának tilalma; megkülönböztetés tilalma; illetőleg az egyes jogokból levezethető részjogosítványok. Ezzel összefüggésben példának okáért lásd: Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 1–7. cikk; Emberi Jogok Európai Egyezménye 2–5. cikk, 7. cikk, 14. cikk; Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 6–11. cikk, 14–16. cikk, 26. cikk.

⁴⁷ RÉTHEY Ferenc: *Római rabszolgaság*. Kecskemét, Szél Nándor Nyomda, 1913. 20–21.

⁴⁸ A függő jogi helyzet miatt a rabszolga nem szegült ellen urával.

⁴⁹ JAKAB Éva: *Humanizmus és jogtudomány: Brissonius szerződési formulái I.* Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2013. 183.

⁵⁰ MARÓTI Egon: *Rabszolgák az ókori Rómában*. Budapest, Gondolat, 1969. 17.

⁵¹ Leonhard SCHUMACHER: *Slaves in Roman Society*. In: Michael PEACHIN (ed.): *The Oxford Handbook of Social Relations in the Roman World*. Oxford, Oxford University Press, 2011. 594.

és a kényelem bírt jelentőséggel, hanem olyan, elsősre jelentéktelennek tűnő szempont is, mint a munkavégzés helye, valamint az ahhoz kapcsolódó társadalmi presztízs. E tekintetben alapvetően két nagy csoportra oszthatjuk az alávetetteket.⁵² A városi házakban dolgozók, akiket a *familia urbana* tagjainak tekintettek, a rabszolgatartó és annak családjának személyes szolgálatát látták el. Ezzel szemben a vidéki birtokokon tevékenykedők csoportja, az ún. *familia rustica*, sokkal nehezebb fizikai munkát végzett, szem elől nem tévesztve azon tény, miszerint az életkörülmények is meglehetősen alacsonyabb színvonalat képviseltek. Erre figyelemmel a városból vidékre való ‘kiküldetés’ szinte büntetésként interpretálható, hisz az nemcsak fizikai többletterhet jelentett, hanem társadalmi és gazdasági szempontból is hátrányos volt a rabszolga számára. Mindezt hűen tükrözi az is, miszerint a rabszolgák ‘beszélő szerszámoknak’ és ezzel együtt a földbirtok tartozékainak minősültek.⁵³ A fizikai leterheltség mellett az alávetetteket – néhány üdítő kivételtől eltekintve – az uruk tetszés szerint fenyítették, éhezettették, indokolatlanul büntethették, sanyargathatták, sőt akár meg is ölhették.⁵⁴ A könnyörtelen bánásmód és az alacsony színvonalú életkörülmények a szolgasorból való erőszakos kiváláshoz vezettek, amelyek közül néhányat történelmi jelentőségű rabszolgafelkelésként⁵⁵ tartunk számon, s melyek egyben a rabszolgaság ‘aranykorának’ csúcspontját is jelentették.

3.3. Rabszolgavásár az ókorban

Strabon úgy vélekedik, hogy a kalózok a foglyaikat alapvetően Delosra vagy a Pamphiliában lévő Sidébe szállították értékesítés céljából, tekintettel arra, hogy ezen kikötők voltak a kalózok elhíresült kereskedelmi állomásai.⁵⁶ Jakab Éva behatóan vizsgálta az ókori Róma kereskedésének egyes aspektusait.⁵⁷

⁵² RÉTHEY i. m. 36.

⁵³ Paulus. Sent. rec. reg. 3,6,34–37.

⁵⁴ Gai. Inst. 1,13–15. Amikor az Aelius-Sentius-féle törvény általi felszabadulás körében büntetéseket, kínvallatást említ.

⁵⁵ A három jelentős rabszolgafelkelésként az első és második szicíliai felkelést, valamint a Spartacus-féle rabszorgalázadást tartják számon.

⁵⁶ Strab. Geo. 14,3,2., 14,5,2.

⁵⁷ JAKAB Éva: Kereskedési szokások a régi Rómában. *Acta Universitatis Szegediensis: acta iuridica et politica Szeged*, 1993/7. 9–31.; JAKAB Éva: Stipulationes aediliciae (A kellékhibákért való helytállás kialakulása és szabályai a római jogban). *Acta Universitatis Szegediensis: acta iuridica et politica Szeged*, 1993/7. 85–114.; JAKAB Éva: Rabszolgavételek Rómában. *Acta Universitatis Szegediensis: acta iuridica et politica – Emlékkönyv Dr. Cséka Ervin születésének 70. és oktatói munkájának 25. évfordulójára*. 1992. 247–259.

Azt a tényt, miszerint a rabszolgakereskedelem szerves részét képezte Róma mindennapjainak az is alátámasztja, hogy a jogügyletek nagy számban történő lebonyolítása mellett az arra irányuló szerződéses gyakorlat is meglehetősen jól kimunkált volt. A korban irányadó kereskedelmi szokásokat és formulákat Brissonius nyomán Jakab Éva külön kutatta.⁵⁸

Kiindulási alapként tekinthetünk arra, hogy a kellékszavatosság már ókorban is áthatotta a jogügyleteket, melynek értelmében az eladó szavatolta a rabszolga hibátlan testi állapotát.⁵⁹ A kereskedés alkalmával a rabszolgatartók bizonyos tulajdonságokat ígértek az alávetettekről az állapotukat, egyes jellemzőiket illetően, melyeket *dicta et promissa* elnevezéssel illetünk.⁶⁰ Uralkodó elv volt, miszerint az eladó szavatolta, hogy az adásvétel tárgyát képező rabszolga nem tolvaj, nem szökött, illetőleg nincs *delictumból* eredő tartozása sem.⁶¹ A rejtett (fizikai, testi) hibák mellett a lelki hibákért⁶² is helytállást követeltek meg.⁶³ Az ezzel kapcsolatos felelősségi alakzat dogmatikai elemzése körében beszélhetünk arról is, hogy a kellékszavatosság az adásvétel tárgya után keletkező testi hibákra nem terjed ki, azok praktikusán a *nox solutus* mintájára a múltra vetítve értelmezendők. Jakab tézisei szerint az *aedilis curilisi* jog objektív értelemben kezelte a garanciák ezen körét, melynek tükrében az eladó azért vállalt felelősséget az iménti példa alapján, hogy a rabszolga az eladásáig még sohasem kísérelt meg szökést, avagy nem lopott, így tehát az elvi hangsúly nem a jellemért, kvázi lelki hibákért való helytálláson volt.⁶⁴ Ezzel ellentétes álláspontra helyezkedik Gamauf, aki úgy vélekedik, hogy a jellembeli gyengeség (pl. a szökésre való hajlam) már önmagában kimeríti a lelki hibát, s egyúttal *redhibitióra* is jogalapot⁶⁵ teremt.⁶⁶

A korabeli kellékszavatosság körében tehát a rabszolgakereskedő (eladó) azon kifejezett állításait, ígéreteit, amelyek a fentiek értelmében az adásvétel

⁵⁸ JAKAB (2013) i. m.

⁵⁹ Nem jelentett mást, minthogy az eladó javarészt *stipulatio* formájában állt helyt a rabszolga testi hibáiért.

⁶⁰ El kell azonban határolnunk a pusztán 'dicsérő' kijelentéseket, melyekért viszont az eladó már nem tartozott felelősséggel.

⁶¹ Éva JAKAB: *Praedicere und cavere beim Marktkauf. Sachmängel im griechischen und römischen Recht*. München, C. H. Beck Verlag, 1997. 125.

⁶² Ún. *animi vitia*.

⁶³ A rabszolga hibáiról ld. Ulp. Dig. 21.1.1., 21.1.4.6.

⁶⁴ JAKAB (2013) i. m. 185.

⁶⁵ Richard GAMAUF: *Ad statum licet confugere*. Frankfurt am Main, Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften, 1999. 110.

⁶⁶ SZÜCS: i. m. 135–136.

tárgyát képező rabszolga valamely tulajdonságára, állapotára, vagy éppen azok hiányára vonatkozott, *dicta et promissa* elnevezéssel illettek. Nem tartozott az aediliszi ediktum által előírt információs kötelezettség teljesítéséhez és ennek okán közlés tárgyát sem kellett képeznie azon ténynek, ha a tolvaj meglopta az urát.⁶⁷ Abban az esetben azonban, ha az eladó kifejezett állítást (vállalást) tett arra vonatkozóan, hogy a jogügylet tárgyát képező rabszolga nem tolvaj, akkor egyértelműen helytállással tartozott. Ez alapján kirajzolódik számunkra az a római gyakorlat, melynek értelmében az ediktum bizonyos információk megadására kényszerítette az eladót. Mindemellett a vevő természetesen ezen felül további tulajdonságok és jellemzők iránt is érdeklődhetett az eladónál, nem feledve azonényt, hogy a szemmel látható hibák a vevő kockázatkörébe tartoztak. Bevett gyakorlat volt példának okáért, ha a vevő kikérdezte a rabszolgát a nevét, szülőföldjét, születési helyét és életkorát illetően.⁶⁸ Gaius is akként foglalt állást e körben, hogy az eladónak helyt kell állnia a kötelező érvényű kijelentéseiről.⁶⁹ Ennek fényében tehát, ha az eladó azt állította, hogy a rabszolga egy meghatározott jellemzővel bír, ugyanakkor az ígért tulajdonság nem felelt meg a valóságnak, lehetőséget adott a vevőnek arra, hogy elálljon a jogügylettől vagy per útján vételárcsökkentést kérjen. E tekintetben Jakab is osztja a Haymann⁷⁰ által vallott nézetet, miszerint a *dicta et promissa*-ért való helytállás az aediliszi adatszolgáltatási kötelezettség⁷¹ kiegészítésének tekintendő.

A felelősség azonban korántsem volt korlátlan. Mindezek mellett azon kérdéskör tisztázása is relevanciával bír, hogy mely információk vonatkozásában nem kellett helytállnia az eladónak, figyelemmel arra, hogy említhetünk a pusztas *laudatio* kategóriájába tartozó nyilatkozatokat is. Florentius nyomán az eladó nem tartozott helytállási kötelezettséggel a 'pusztas dicséretnek' minősülő kijelentésekért.⁷² Erre figyelemmel, ha az eladó általános, konkrét tartalom nélküli kijelentéseket tett, példának okáért azt állította az alkudozás során, hogy a

⁶⁷ Marc. Dig. 21,1,52. „Si furtum domino servus fecerit, non est necesse hoc in venditione servi praedicere nec ex hac causa redhibitio est: sed si dixerit hunc furem non esse, ex illa parte tenebitur, quod dixit promissitve.”

⁶⁸ JAKAB (1992) i. m. 255.

⁶⁹ Gai. Dig. 21,1,18pr. „Si quid venditor de mancipio adfirmaverit idque non ita esse emptor queratur, aut redhibitorio aut aestimatorio (id est quanto minoris) iudicio agere potest...”

⁷⁰ Franz HAYMANN: *Die Haftung des Verkäufers für die Beschaffenheit der Kaufsache I, Studien zum klassischen römischen Recht*. Berlin, s. n., 1912. 31.

⁷¹ JAKAB (2013) i. m. 185–186.

⁷² Flor. Dig. 18,1,43pr. „Ea quae commendandi causa in venditionibus dicuntur, si palam appareant, venditorem non obligant, veluti si dicat servum speciosum, domum bene aedificatam: at si dixerit hominem litteratum vel artificem, praestare debet nam hoc ipso pluris vendit.”

rabszolga becsületes, szép, engedelmes, úgy ezekért a kijelentésekért – annak okán, hogy azok a *nuda laudatio* kategóriájába estek – nem tartozott felelősséggel. Ulpianus is akként foglalt állást e tekintetben, hogy nem áll fenn a perlés lehetősége a pusztá dicséret alapján.⁷³ Jelen helyzettől azonban elhatárolandó az az eset, amikor az eladó olyan konkrét tulajdonságot állít, amelyre tekintettel a rabszolgát magasabb értéken lehet értékesíteni, hisz ekkor helytállási kötelezettség⁷⁴ terhelte.

4. Összegző gondolatok

„A szolgaállapot elvi éllel tiporja azokat a jogokat, amelyek a jogfejlődés útján alapvető emberi szabadságjogokként lettek aposztrofálva. E körben külön említést kell tennünk az élethez és emberi méltósághoz való jogról; kínzás, embertelen, megalázó bánásmód tilalmáról; a szolgaság tilalmáról, valamint a személyes szabadsághoz és biztonsághoz való jogról.”⁷⁵

Álláspontom szerint az emberkereskedelem az egyik súlyosabb alapvető emberi jogot ért sérelem, amely meghatározza a mindennapjainkat, s mely nem csak egyéni tragédiát, hanem társadalmi destabilizációt is okozhat. A jogrendszernek hatékony eszközöket kell biztosítania az ilyen (bűn)cselekmények megelőzésére, felderítésére és szankcionálására mindamellett, hogy nem kizárólagosan a jog területén van keresnivalónk, amennyiben az eredményes fellépést tartjuk szem előtt. A büntetőjog és a nemzetközi együttműködés szerepe kiemelkedő fontosságú a tárgybéli jelenség elleni küzdelemben. A több évezredes történelmi gyakorlattal szemben napjainkban már elköteleztettek vagyunk a humanitás és a törvény előtti egyenlőség eszméje mellett, melynek fényében az élethez és emberi méltósághoz való jog, illetőleg a személyes szabadsághoz és biztonsághoz való jog, valamint a kínzás, a megalázó- és embertelen bánásmód tilalma, s mindazonáltal a rabszolgaság és kényszermunka tilalma is kiemelt védelmet élvez.

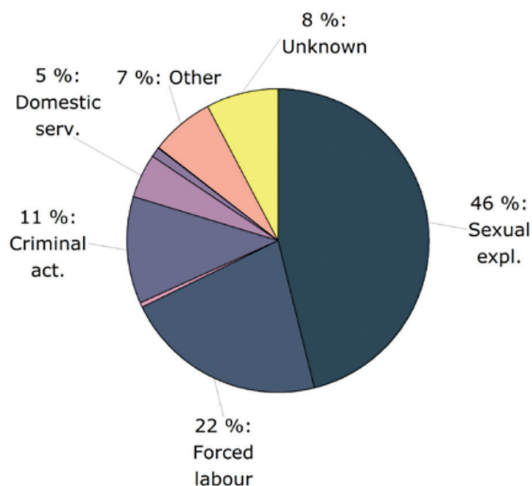
⁷³ Ulp. Dig. 21,1,19,3. „Ea autem sola dicta sive promissa admittenda sunt, quaecumque sic dicuntur, ut praestentur, non ut iactentur.”

⁷⁴ JAKAB (2013) i. m. 187.

⁷⁵ SZÜCS i. m. 137.

Megállapítást nyert a fentiek értelmében, hogy az ókori Róma társadalomszerkezetét és felfogását teljes mértékben tematizálta a rabszolgakérdés. Amennyiben párhuzamot kívánunk vonni a rabszolgákkal való bánásmód és az emberkereskedelem mai áldozatainak helyzete között, megállapíthatjuk, hogy a múlt meglehetősen nagy árnyékot vetít a jelenkorra. Az emberkereskedelemnek számos formája létezik, amely a mindennapi közvetlen környezetünkben valósul meg.⁷⁶

Az Európai Unió (Bizottság) a 2020. évi adatközlésében a szexuális kizsákmányolást követően a kényszermunkát nevesítette a legnagyobb arányban megvalósuló kizsákmányolási (kihasználási) formaként, ahogyan az az alábbi ábrán is megfigyelhető. Ennek relevanciája elsősorban az ókori rómaiak kapcsán érdemben tárgyalt rabszolgamunka relációjában mutatkozik meg számunkra. A számadatok ugyanis hűen tükrözik a történelmi hagyományok immanens továbbélésének modernkori formáját.

1. ábra: Az emberkereskedelem áldozatainak megoszlása az EU-ban a kizsákmányolás formája szerint⁷⁷

Mindemellett figyelemre méltó a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) azon becslése is, mely szerint világszerte közel 25 millió ember esik kényszermunka áldozatául.⁷⁸ Az iménti kizsákmányolási formák között az ILO

⁷⁶ Uo. 137.

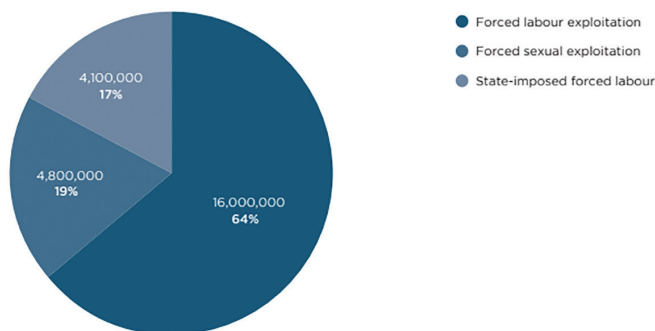
⁷⁷ Data collection on trafficking in human beings in the EU. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2020. 16. <https://tinyurl.com/4vwcbmb>

⁷⁸ *Global estimates of modern slavery: Forced labour and forced marriage*. Geneva, International Labour Office (ILO), 2017. 5. <https://tinyurl.com/3x4whc8d>

elsőhelyen nevesíti a munkacélú kihasználást, s csak második helyen szerepel a szexuális célú kizsákmányolás jelensége, melyet az alábbi ábra mutat.

Forced labour

Number and percentage distribution of victims of forced labour, by sub-category

2. ábra: A kényszermunka áldozatainak száma és százalékos megoszlása annak alkategóriái mentén

Mindezekre tekintettel megállapítható, hogy az imént röviden bemutatott ókori rabszolgamunka szellemisége továbbra is jelentős mértékben influálja korunk kizsákmányolási formáit. A történeti fejlődés által kialakított új gyakorlattal⁷⁹ összefüggésben a jog is igyekszik felvenni a versenyt. A munkacélú kizsákmányolástól ugyanakkor elhatároljuk a szexuális célú kizsákmányolást, így ezen utóbbi – a tényleges fizikai aktivitás kifejtésétől és a „munka”-teljesítmény mérhető jellegétől függetlenül – álláspontom szerint nem tartozik szűk értelemben e fogalmi kategóriához.

A jelen tanulmány keretében bemutatott ókori gyakorlat alapján megállapítható egyrészt, hogy a fogalmi meghatározás során bemutatott tevékenységi körökből főként az adásvétel, másrészt pedig – a célokat tekintve – a munkacélú kizsákmányolás primátusa jelent meg. Ugyanakkor emellett a rabszolgapiacok utánpótlását biztosító kereskedelmi útvonalak, a piacok, valamint a kalózok kiemelkedő szerepvállalása, melyekről már korábban értekeztem,⁸⁰ a jelenkori emberkereskedelem több(i) fogalmi elemét is kimerítik. A hatályos Btk. 192. § első és második bekezdésben⁸¹ foglalt alapeseti tényállás elkövetési magatartásai

⁷⁹ Kényszermunka, házi rabszolgaság (ún. 'csicskáztatás'), kényszerkoldultatás.

⁸⁰ Szűcs i. m. 134–136.

⁸¹ Btk. 192. § (1) Aki más

a) elad, megvásárol, elcserél, ellenszolgáltatásként átad, átvesz, vagy

szinte maradéktalanul megfeleltethetők az ókori római rabszolgakereskedelem (rész)cselekményeinek, éppen ezért a tanulmány címében hordozott jelentéstartalmat valósnak és helytállónak tekintem.

A jelentős különbséget az jelenti, hogy napjaink jogi álláspontjával szemben, miszerint ez egy kriminalizált jelenség, az ókori Rómában legálisan működött a kereskedelemnek ezen formája, az emberkereskedelem. Ezen aspektusra figyelemmel nem véletlenül emlegetik az emberkereskedelmet a modernkori rabszolgaságként.

Érdemes azonban ismét megemlíteni, hogy a rabszolgákat dolognak, s nem pedig embernek tekintették. E fogalmi differencia alapján nyelvi síkon nem valószínűsíthető meg bűncselekményt a rómaiak, ugyanakkor érezzük az ebben rejlő jelentős morális visszásságot.

-
- b) az a) pontban meghatározott cselekmény megvalósítása érdekében szállít, elszállításol, elrejt, vagy másnak megszerez,
- büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
- (2) Aki mást rendszeres előny szerzése céljából munkavégzésre, munka jellegű tevékenység végzésére, egyéb szolgáltatásra, vagy jogellenes cselekmény folytatására
- a) megtevesztéssel, a sértett nevelésével, felügyeletével, gondozásával, gyógykezelésével kapcsolatos, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve, vagy a sértett kiszolgáltatott helyzetét kihasználva rábír, vagy
- b) erőszakkal vagy fenyegetéssel kényszerít,
- büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.